

Ю. В. Єловська

Державний вищий навчальний заклад «Криворізький державний педагогічний університет» (Україна), відділ міжнародних зв'язків

ЛІНГВАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЗАБОРОН У РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ

В статті розглядаються специфічні характеристики релігійного дискурсу. Представлені три групи табу, характерні для даного типу інституційного спілкування. В фокусі дослідження центральне місце займає лінгвістична репрезентація заборон, обумовлених хроно-топними особливостями релігійного спілкування.

This article investigates the peculiar characteristics of religious discourse. According to these characteristics three groups of taboos are distinguished. This article focuses on the verbal representation of bans caused by place and time communication conditions.

Ключевые слова: табу, дискурс, релігійний дискурс, хроно-топ, спілкування.

Key words: taboo, discourse, religious discourse, time and place, communication.

Існує низка лінгвістичних праць, присвячених диференціації типів дискурсів (О. Борисов, Дж. Браун, А. Загнітко, М. Йорганес, Ю. Караулов, В. Карасик, І. Корольов, О. Метелиця, Н. Мишиєва, С. Обенг, І. Сусов, М. Стабс, С. Тюріна, Ю. Хабермас, Д. Щерба та ін.), проте серед учених наразі немає одностайності думок щодо визначення критеріїв класифікації дискурсів. погоджуємося з міркуваннями І. Корольова, який слушно заува-

жує, що критерієм диференціації дискурсів є ступінь формальності спілкування, адже кожний тип дискурсу має відповідний набір правил і приписів, а також певну соціальну сферу [3, с. 297].

Цілком слушною в межах соціально-прагматичного підходу є класифікація, запропонована В. Карасиком, основним критерієм якої стає характеристика учасників спілкування. Мовознавець виокремлює особистісно-орієнтований (персональний) і статусно-орієнтований (інституційний) типи дискурсу [1, с. 187].

Особистісно-орієнтований дискурс реалізується у двох підтипах, а саме: у побутовому й буттєвому спілкуванні. Побутове спілкування охоплює розмовне мовлення добре знайомих комунікантів, тоді як буттєвий дискурс утілений переважно в монологічному спілкуванні художніх творів і розкриває внутрішній світ мовця.

Статусно-орієнтований дискурс має форми ситуативно-рольового й інституційного спілкування. Ситуативно-рольовий дискурс – це вербальна поведінка відповідно до очікувань людей за усталеними моделями комунікативної поведінки. Інституційному спілкуванню, за А. Кланшаквою, властива так звана «трафаретність» і «передбачивість», а його специфіка змінюється залежно від типу суспільного інституту, з яким пов'язані певні функції людей, суспільні ритуали й поведінкові стереотипи [2, с. 75–76].

Проблема диференціації типів дискурсів і досі є дискусійною. У запропонованій розвідці ми послуговуємося класифікацією В. Карасика. Зважаючи на різні позиції та статусно-рольові відносини мовців, закріплені за різними сферами спілкування мовознавець вирізняє політичний, дипломатичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, містичний, медичний, діловий, рекламний, спортивний, науковий, сценічний і масово-інформаційний дискурси, підкреслюючи можливість подальшого розширення чи звуження цієї класифікації [1, с. 192].

У світлі цих досліджень стає зрозумілим, що виявлені ознаки інституційних типів дискурсів матимуть значний вплив на корпус табу, особливості функціонування й лінгвальної репрезентації заборон, притаманних тому чи тому дискурсу.

Незважаючи на те, що табу здебільшого вважають категоричною заборонаю, порушення якої неприпустиме, адже приводить до небажаних наслідків, це поняття набуває нового тлумачення через трансформаційні процеси, спричинені специфічними ознаками й характеристиками різних типів дискурсу. Логічно стверджувати, що система табу в різних типах дискурсів може суттєво відрізнитися.

Одним з найбільш ритуалізованих сфер людської взаємодії вважаємо релігійну комунікацію. Своєрідність релігійного типу інституційного дис-

курсу дає підстави окреслити національно-специфічні заборони, характерні для української лінгвоспільноти. Розглянемо детальніше перестороги, властиві релігійному дискурсу.

Щодо терміна релігійний дискурс, то він має неоднозначне тлумачення й до сьогодні є предметом дискусій. Ю. Чернишова подає дефініцію релігійного дискурсу як релігійного тексту в ситуації реального спілкування [6, с. 363].

Основними компонентами релігійного дискурсу, за В. Карасиком, виступають учасники дискурсу, його хронотоп, цілі, цінності, стратегії й тематика (матеріал), різновиди й жанри, тексти й дискурсивні формули.

Більшість науковців, розглядаючи релігійний дискурс із позиції його учасників, указує на головну особливість цього типу інституційного спілкування, а саме наявність поряд зі звичними мовцями (людьми) так званого суперагента релігійної комунікації (вищої Божественної сутності) [5, с. 45].

Важливою маркаційною характеристикою релігійного дискурсу, зокрема у християнській релігії, услід за В. Карасиком, виокремлюємо особливо знижений індивідуальний статус віруючої людини, яка іменує себе «раб Божий» чи «грішник» [1, с. 368].

С. Богдан і В. Карасик визначають із-поміж дискурсивних формул релігійного дискурсу стандартизовані кліше та функціонально-зумовлені звороти, притаманні релігійному спілкуванню. Першоджерела релігійного дискурсу вміщують численні конструкції наказового способу. [1, с. 365].

Специфічною ознакою релігійного дискурсу вважаємо чітко окреслені хронотопні характеристики. Прототипним місцем релігійного спілкування є храм, тоді як часові проміжки фіксуються залежно від жанрового розмаїття релігійного дискурсу (проповіді, сповіді, церковні відправи тощо) [1, с. 368].

Зважаючи на зазначені характеристики релігійного дискурсу, диференціюємо три групи табу, які функціонують у ньому: 1) застереження, зумовлені хронотопними особливостями релігійної комунікації; 2) заборони, пов'язані з учасниками спілкування; 3) табу, що детермінують способи релігійного спілкування.

Розглянемо першу групу детальніше. Хронотопні характеристики релігійного дискурсу репрезентують перестороги, пов'язані з місцем релігійної комунікації (зокрема церкви, храми). Православний храм виступає своєрідним простором, де відчутна присутність Бога на землі. Сакральний характер місця для богослужіння визначає відповідну модель поведінки особистості. Перебування у храмі експліцитно забороняє галасливу й жартівливу поведінку мирян, а також ведення зайвих буденних розмов у стінах святого місця: *Говорити голосно в храмі не прийнято. Нехай у церкві*

мовчать жінки ваші, – *непристойно* бо в церкві жінкам *говорити*. *Найменші розмови* чи шептання один з одним у Святому храмі *недопустимі* як *недопустиме* й невідповідне *поводження*: *сміх*, оглядання по сторонах, *подавання знаків*, *ходіння по храму*, *передчасне виходження з церкви* і т. ін. – бо тут невидимо сам Господь серед нас [4, с. 32, 39, 42]. На експліцитність табу зазначеної поведінки вказують прислівникові інфінітивні конструкції *говорити не прийнято*, *непристойно говорити*, що означають заборону й недопустимість мовленнєвої діяльності як такої. Аналогічний зміст мають словосполучення *розмови недопустимі*, *неприпустиме поводження*, які підкреслюють зайвість й неможливість вербального спілкування. У поданому прикладі бачимо також експліцитне обмеження високої тональності вимови (*Говорити голосно не прийнято*). Схоже потрактування знаходимо й у Пораднику богомольця: *Розмови, сміх, шум при вході та під час перебування у храмі зневажають святість Божого дому й не сумісні з християнським благочестям* [7, с. 21]. Дієслово *зневажають* і прикметник із заперечною часткою *не сумісні* підкреслюють неможливість поєднання подібної комунікативної поведінки з умовами комунікативної ситуації, що передбачає спілкування з Богом. Високий ступінь категоричності вказаного табу визначаємо через семантичні значення використаних слів і синтаксичні інфінітивні комплекси із заперечними частками.

Формальне етикетне спілкування (наприклад, комунікативні ситуації вітання) у межах храму також має свої приписи, які містять певні заборони: *Ставши в храмі, з присутніми вітаємося тільки поклоном, але ніколи за руку. Навіть з близькими в храмі не розмовляємо* [7, с. 22]. Прислівники *тільки, ніколи* й частка *навіть* підсилюють заборону на спілкування, експліцитно виражену дієсловом *не розмовляємо*, зумовлену місцем перебування мовців – храмом.

Релігійний дискурс являє собою особливу форму інституційного дискурсу, яка охоплює специфічне спілкування людини з Богом. Особливості релігійного дискурсу зумовлюють появу й дотримання його учасниками певних правил і табу. Аналіз фактичного матеріалу дає підстави твердити, що існує низка заборон, пов'язаних із хронотопними характеристиками цього типу дискурсу, які мають прямий і прихований план вираження. У наведених фрагментах спостерігаємо експліцитні перестороги, виражені заперечними формами дієслів, а їхній ступінь категоричності підсилюється прислівниками й присудковими словами. Значна кількість приписів сформульована узагальнено-особовими конструкціями й підкреслює загальний характер заборон, яких слід дотримуватися без винятків. Подальші наукові пошуки вбачаємо в дослідженні лінгвальної репрезентації заборон, пов'язаних з учасниками і стратегіями спілкування в релігійному дискурсі.

Литература

1. Карасик, В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
2. Кланцакова, А. Ю. Метафора в структуре экономического дискурса: опыт комплексного исследования : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А. Ю. Кланцакова. – Иркутск, 2003. – 230 с.
3. Корольов, І. Р. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія / І. Р. Корольов // *Studia Linguistica*. – 2012. – Вип. 6. – С. 285–303.
4. Митрополит Іларіон. Як поводитися в Божому храмі : підручна книжка для української молоді та для широкого громадянства. – Вінніпег : Видання Української Православної Церкви в Канаді, 1955. – 73 с.
5. Одарчук, Н. А. Структурно-функціональні особливості релігійного дискурсу / Н. А. Одарчук // *Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки*. – 2008. – № 5. – С. 44–48.
6. Чернишова, Ю. О. Релігійний текст, стиль, дискурс: уточнення понять / Ю. О. Чернишова // *Studia Linguistica*. – 2012. – Вип. 6. – С. 361–364.
7. Шмалько, Т. Як поводитися у храмі : poradnik bogomol'ca / [упоряд. Т. Шмалько]. – Львів : Свічадо, 2008. – 128 с.